

LA GLORIETA D'ELX: FORMACIÓ I TRANSFORMACIÓ D'UN ESPAI URBÀ CENTRAL

Gaspar Jaén i Urban

Tardor 1991

1. INTRODUCCIÓ

La Glorieta d'Elx és una plaça de perímetre trapezoidal, amb jardins en la part d'enmig. Aquesta plaça fou la primera i més important intervenció urbana de la burgesia d'Elx i, com a tantes altres ciutats d'Europa, per a fer-la s'utilitzà el solar d'un edifici religiós de grans dimensions desocupat pels seus habitants primitius.

Al lloc que ara ocupa la Glorieta hi hagué el convent de monges de Santa Clara des de principi del segle XVI fins les darreries del XIX. Aquest convent es trobava dedicat a l'Encarnació del Nostre Senyor i era, amb el dels mercedaris, el de major riquesa d'Elx i l'únic convent de dones que hi va haver a la ciutat.

Entre els bens desamortitzats per Mendizàbal el 1836 no es va incloure l'edifici del convent de l'Encarnació ni les monges foren exclaustrades, motiu pel qual l'institut religiós ha pogut durar ininterrompudament fins els nostres dies. Tanmateix el 1853 una tempesta arruïnà l'immoble i les religioses obtingueren de l'ajuntament que se'ls permutàs el seu convent pel dels mercedaris, aquest si, desamortitzat i cedit al municipi per la junta desamortitzadora.

Durant la segona meitat del vuit-cents, el convent de l'Encarnació s'utilitzà per a nombroses activitats públiques, com ara escoles, teatre, circ, plaça de bous, oficina dels consums, etc. Però el mal estat de conservació de l'edifici féu que l'Ajuntament el derrocàs el 1891, quedant al seu lloc un gran espai lliure que aviat es destinà a jardí públic amb el nom de glorieta del Dr. Campello.

La Glorieta, com fou conegut aviat el jardí, es convertí en un lloc privilegiat, el centre d'esbargiment de la gent del poble, encapçalada per la burgesia. Durant prop d'un segle, la Glorieta va ser el lloc de passeig i encontre més característic de la ciutat, tot formant una dualitat amb l'espai central tradicional d'Elx, la plaça de Baix, situada també en l'eix de la Corredora, fora de les muralles, al sud de la vila, per on passava la travessia de la carretera d'Alacant a Múrcia. Així, mentre que la plaça de Baix era el centre del poder polític local, lloc on es reunia el consistori i es feia el mercat des del final de l'edat mitjana, la Glorieta esdevingué el centre social de la burgesia que quallà durant les darreres dècades del vuit-cents i es va

desenvolupar durant el nou-cents, el centre per antonomàsia de la ciutat burgesa.

Al llarg de l'últim segle de vida urbana, la Glorieta s'ha perfet i refet en nombroses ocasions. Així, durant el primer terç del segle XX es van plantar arbres i s'hi va instal·lar un temple de música, una biblioteca popular i la primera reproducció del bust de la Dama d'Elx que hi hagué al poble. També es col·locà un reixat de ferro, el qual es va traure unes dècades més tard i es van posar i traure d'una forma continuada fanals, arbres, bancs i quioscs de periòdics.

La darrera actuació municipal d'un gran abast en aquest espai públic es féu a meitat dels anys seixanta i es caracteritzà per la seua extrema duresa, ja que s'hi va capgirar completament la configuració de la plaça en derrocar els quioscs, els bancs i el temple de la música, en arrancar els grans arbres i les palmeres, en alçar els paviments de pedra i traure el monument a la Dama d'Elx.

Amb aquesta actuació, l'antiga fesomia de la Glorieta, amb arrels en els projectes urbans del tomb de segle, canvià per complet i esdevingué una plaça amb voluntat de ser 'moderna, plantada amb cactàcies i gespa, amb una font a un costat, sense arbres i amb grans zones de perfil curvilini pavimentades amb petites peces de marbre de superfície irregular. Aquesta transformació de la Glorieta, consegüent amb les idees desenvolupistes dels anys seixanta a l'Estat espanyol, tingué una gran repercussió en l'opinió pública il·licitana, la qual es mostrà rotundament contrària, tant amb la desaparició de la Glorieta 'antiga', com amb la formalització de la Glorieta 'nova', originant-se un cert moviment nostàlgic amb el qual els habitants de la ciutat idealitzaren aquest espai públic, 'com era ans'.

2. EL CONVENT DE L'ENCARNACIÓ

El convent de clarisses d'Elx fou fundat per un acord municipal del 01-05-1516. Segons Ibarra, les monges eren de l'orde franciscana de Santa Clara, depenent de la custòdia de Múrcia i, en un principi l'institut s'havia de posar sota l'advocació de Sant Jordi, antic patró de la vila, però, "con el objeto de que la Casa y antigua iglesia de dicho Santo que había en Elche, no viniese a menos", es canvià d'idea i es posà l'establiment sota l'advocació de l'Encarnació del Nostre Senyor Jesucrist (Ibarra 1931, p. 4-6).

La protecció i patronatge del consell sobre la fundació era compartit amb el marquès d'Elx. Fet i fet foren tots dos, vila i senyor, els qui, per a establir el monasteri, compraren a Bernat Perpinyà una casa, amb saboneria, hort i dret d'aigua salada,

situada en la Corredora, fora porta, enfront de l'angle sudeste de la muralla. L'escriptura de compravenda es féu davant el notari Alfons López de Varea el 27-05-1516 en un preciós pergami que encara es conserva a l'Arxiu Històric Municipal (Llig. 2, exp. 13, AHME). Segons Ibarra, després de fer aquesta compra, el senyor i el consell demanaren al custodi de Múrcia que prenguéss possessió dels bens, encarregant al mestre Joan de Alenda certes obres que calia fer-hi. Les primeres monges prengueren possessió de l'edifici el 01-01-1517 (Cabildos 06-08-1779. Ibarra 1895, p. 148-150).

El convent començà a beneficiar-se d'immediat de donacions públiques, ja que el 05-04-1517 el consell acordà donar a les monges el carrer (o camí) que hi havia vora l'hort de la casa del monasteri, per tal que l'incorporassen al terreny del convent (Ramos 1970, p. 486) i el 1534 apareixia ja anomenat a les actes municipals el carrer de les Monges, situat en el llenç de ponent de l'actual Glorieta, amb motiu d'una sol·licitud de les religioses perquè es derrocàs l'única casa que hi havia adossada a les parets del convent (Gozálvez 1976, p. 55).

Les notícies del sis-cents referides al convent de l'Encarnació són escasses, mentre que les del set-cents parlen de diverses obres parcials en l'edifici. Així, a meitat del segle s'hi van fer obres d'importància, com ara la construcció d'un segon pis i del refectori el 1740 (Llig. H/19-14, AHME). D'aquesta època deu ser un plànol d'autor anònim que representa la secció de l'església del convent, dibuix d'una gran qualitat tècnica i perfecció formal, al peu del qual, Ibarra escrigué la següent llegenda: "Corte longitudinal de la iglesia que tenía el convento de monjas clarisas en la Corredera, abandonado por éstas en Diciembre de 1853, por causa de lo mal parado que quedó por la tempestad de dicho año. Está derribándose en abril de 1890" (Planero, s/sig., AHME). Advertim, però, que Ibarra errà la data, ja que, com veurem, l'enderroc del convent no es féu fins la primavera del 1891.

En aquest plànol hi ha dibuixats arcs apuntats a l'embocadura de les capelles, els quals devien correspondre a un edifici tardogòtic, possiblement del cinc-cents. La missió del dibuix sembla ser la projectació d'un revestiment amb una arquitectura set-centista que contenia alguns elements propis de l'academicisme, una nova arquitectura que havia d'afectar tant la nau com el cor, la sagristia i fins i tot la façana dels peus de l'església. El domini de les tècniques del dibuix i la perfecció del traçat ens han fet pensar en algun moment que l'autor d'aquest dibuix pogués ser el mateix Marcos Evangelio (amb la qual cosa ja no seria exacta la data del 1740), però no tenim notícia de l'existència de documentació escrita sobre el tema.

A meitat del set-cents, el 1759, les religioses joves demanaren ajut al consell per a comprar una imatge per a l'altar major de l'església, ja que

"ha más de 200 años que se fundó dicho convento, en los que ha carecido de Imagen titular, pues solo se hallaba el Nicho vacío en el Altar Mayor. Y considerando las dichas Señoras este gran fallo, resolvieron dejar cada una un dinero diario de su limitada ración, con cuyo corto estipendio, continuado por mucho tiempo, han conseguido un bello simulacro de María Santísima con el celeste Parainpho dándole la Embaxada".

El capítol del 09-06-1759 acordà ajudar les monges amb 20 lliures (Ibarra 1931, p. 8).

Però, malgrat les intervencions descrites, ja durant el darrer quart del set-cents el convent es trobava en mal estat. Així, el 22-01-1779, l'abadessa Sor Anna Padilla, dirigí un memorial a l'Ajuntament, com a patró de la institució, demanant ajut, hagut compte del mal estat de l'edifici. Segons l'escrit,

"la maior parte de este Monasterio que V. S. mandó edificar en el año de 1516, para beneficio de todo el pueblo, por su mucha antigüedad se está desplomando, con peligro próximo de perecer todas las religiosas em una repentina desolación".

Segons es deia, es trobaven apuntalades moltes de les oficines principals i les religioses s'exposaven a que els entrassen lladres mentre es trobaven en oració, havent-hi hagut ja més d'un robatori. El capítol acordà tan sols recaptar informació i dirigir-se al Consell de Castella per tal que aprovàs les despeses de l'obra (Cabildos 1779, memorial 5).

Per la seua banda, el Consell de Castella ordenà la confecció d'una notícia històrica del convent, la qual fou vista pel capítol i enviada a Madrid. En aquest interessant document s'exposaven les actes de fundació i altres acords municipals, i es deia que la major part dels edificis eren de tapial i que aquest era el motiu que hagués anat a ruïna una part de l'edifici, a més de "por su mucha antigüedad". (Cabildos 06-08-1779).

Pel que fa a les característiques formals i estructurals d'aquest convent, sabem ben poca cosa. Segons Ibarra, com a símbol del seu patronatge, el marquès d'Elx manà que el seu escut d'armes es gravàs en l'interior del claustre del convent, però no indica la data de construcció ni de l'un ni de l'altre. També sense indicar la data de construcció, Ibarra dóna notícia de l'edifici de l'església el 1895, tot dient que era

"mediana y algo húmeda, sin crucero ni media naranja y con muy sencillos adornos. [...] Al lado del Evangelio tenía cuatro capillas dedicadas la primera a San Buenaventura; segunda a San Francisco de Asís; en la tercera estaba la puerta principal que daba a la Corredera y la cuarta y última

a la Virgen de los Dolores. Frente al Altar Mayor los dos coros alto y bajo, con el Comulgatorio. Las Capillas de la parte de la Epístola eran también cuatro y estaban dedicadas a San Antonio de Pádua, a San Diego de Alcalá, a San Joaquín y a la Purísima Concepción. Algunas muy buenas pinturas, y las más, tenían lámparas de plata. La sacristía era mediana y resultaba bastante pobre de ornamentos". (Ibarra 1895, p. 148-150).

3. LA RUINA DEL CONVENT

L'edifici del convent de l'Encarnació el qual, com hem vist, ja es trobava en mal estat des de la meitat del set-cents, es va anar deteriorant durant el vuit-cents. Així, el 1820 advertiren del seu mal estat els mestres Francesc Navarro i Joan Baptista González els quals, després de visurar l'església, feren un informe on deien que totes les voltes es trobaven clevellades:

"las bóvedas y arcos de la nave y cruzero se hallan quebrantadas y rajadas furiosamente, desde las tribunas o vistas de la pared del coro, hasta la de el Altar Maior; dichas bóvedas y arcos han perdido su forma circular, descolgándose de su medio asia su centro. La bóveda y pared de la testera de la capilla de San Antonio de Pádua se halla rajada por uno de sus ángulos desde lo alto de la bóveda hasta poco antes del piso de dicha capilla. Los terrados que cubren dichas bóvedas se hallan inútiles sus trespoles, y demás obras que le acompañan. La torrecita o la campanita de tocar a misa está vensida asia la calle, a punto de desplomarse".

La conclusió dels mestres era que s'havia de tancar l'edifici mentre no s'hi fessen obres de consolidació:

"que dicha Yglesia se cierre y no se selebre en hella a menos que no se aga una total reparación, y se desmonte dicha torrecita". (Cabildos 28-06-1820 i memorial annexe).

També amb ocasió dels informes que per ordre del capítol es van fer arreu Elx després dels forts terratrèmols del 1829, els mestres Francesc Aznar, González i Jaume Agueda insistiren en la gran ruïna que tenia l'edifici del convent, amb les parets clevellades i els trespols afonats:

"El Convento, las paredes de Levante, Poniente i Trasmontana muy quebrantadas; la Bóveda entre columnios también quebrantada y undiéndose. La techumbre de la pared a trasmontana inútil de un todo. El campanario rajado con grande quebranto. La pared de mediodía que sube a las vistas desplomada y amenasando ruina. La techumbre que cubre la Bóveda del altar mayor inútil. La Bóveda del Refectorio

quebrantada de mayor consideración. Dos seldas inútiles". (Llig. 53, exp. 12, AHME).

Pel que fa a la mesura d'exclaustració dels religiosos a Espanya presa pel govern de Mendizábal, no afectà la casa de les religioses de Santa Clara d'Elx, pero sí el seu important patrimoni compost per terres rústiques, cases, rendes i censos, els quals van estar desamortitzats i venuts (Sánchez 1986, p. 25, 28, 39, 43, 60, 100, 103 i 107).

A meitat del vuit-cents, Madoz, en el seu Diccionari, inclogué un breu comentari sobre el "convento [...] de las monjas de Santa Clara sit(o). en la Corredera", indicant que l'habitaven aleshores unes vint monges i que "su edificio no ofrece nada de notable". (Madoz 1845-50, ed. 1982, vol. 1, p. 331).

Però fou amb la tempesta de la nit del 6 al 7 de desembre del 1853, dramàticament celebrada pels cronistes locals, quan s'inundà per complet el convent fins el punt que les monges haveren de desallotjar-lo aquella mateixa nit i l'edifici anà fent-se malbé progressivament, ja de forma definitiva i irreversible. Segons l'acta de la sessió municipal que se n'assabentà dels danys,

"el pavimento de la iglesia y demás del primer piso presentan varios hundimientos; la escalera está agrietada; las paredes comienzan a resentirse; algunas boardillas se desprenden, los caños que desaguan los terrados se han roto casi todos, y según el dictamen del maestro de obras, el edificio se halla inhabitable".

L'Ajuntament, preocupat per la situació de les monges escrigué al bisbe, comunicant-li la situació i recomanant que es traslladassen al palau bisbal o al convent de Santa Llúcia, el qual oferia per a hostatjar les religioses (Cabildos 08-12-1853. Ibarra 1931, p. 26-28).

Segons sembla, el bisbe no contestà d'immediat i l'Ajuntament deixà el convent de mercedaris perquè les monges s'hi instal·lassen. Segons un cronista vuit-centista, citat per Ibarra, el mateix governador hi traslladà les monges amb cinc tartanes,

"entrando en la Iglesia por la puerta del Norte, cuyos altares se hallaban iluminados y descubierto el camarín con la hermosa efigie de la Merced: y postradas en grupo sobre las gradas del altar, prorumpieron en llanto muchas religiosas y todas oraron con fervor, dando gracias a la Virgen por haberlas salvado de tanta catástrofe y peligro que habían corrido". (Ibarra 1931, p. 35-36).

Una vegada traslladades al convent que fou dels mercedaris, l'abadessa de la comunitat escrigué a l'Ajuntament per a agrair-li les mercès rebudes i, tot seguit, envià una altra carta on proposava donar a l'Ajuntament el convent de l'Encarnació, situat a la Corredora, a canvi d'obtenir en propietat el convent de Santa

Llúcia, "con su templo y demás obras y derechos que al edificio pertenezcan". S'exposava en aquest document que el convent de la Corredora havia estat declarat en ruïnes per l'enginyer provincial, que era impossible reparar-lo "por el crecido capital que para ello se necesita" i que la comunitat acudia a l'Ajuntament perquè, com a patró de les religioses, les socorregués. Segons l'acta capitular, la discussió entre els regidors i els majors contribuents "fué animada y detenida", però tothom va ser d'acord en que l'Ajuntament havia de protegir les monges i que

"aún cuando en la permuta la Comunidad obtuviese grandes beneficios, atendida la solidez y capacidad del ex-convento de Mercenarios [sic] y su hermoso templo, el Ayuntamiento no siente graves perjuicios, porque ningunos productos obtiene de aquel edificio".

Es considerava, així mateix, l'utilitat del convent de l'Encarnació per a instal·lar-hi les escoles d'Elx, ja que

"si bien es necesario demoler en su mayor parte el Convento que se proponen ceder las religiosas, pueden quedar sin embargo el de profundis y el refectorio donde estará con comodidad y suficiente ventilación la Escuela Superior, y hacerse con poco gasto dos o tres locales de un solo techo para las elementales, que hoy no se sabe donde colocar, por haberse declarado ruinosos los edificios que antes ocupaban".

Així, doncs, s'acordà accedir a la permuta per unanimitat dels vint-i-set regidors, tot obrint un expedient, en el qual, però, no s'havien de taxar les dues propietats,

"porque tratando la Municipalidad en este negocio de ejercer únicamente un acto de beneficencia y no de llevar a efecto un contrato lucrativo, era inoportuno el justiprecio".

En l'escriptura de permuta, els límits assenyalats per al convent de Santa Clara eren una casa i una séquia per llevant, el carrer de les Monges per ponent, el carrer dels Arbres per migdia i la Corredora pel nord. Finalment, el 07-02-1854, l'alcalde Jeroni Martí Cortés i Agramunt féu un ban exposant al públic la permuta proposada "a fin de que cualquiera de los vecinos de esta villa pueda deducir las reclamaciones que crea conveniente". (Cabildos 30-01-1854, 06-02-1854. Ibarra 1931, p. 37-41. Gozávez 1976, p. 96).

Finalment, per una reial ordre del 25-04-1854, el govern accedí a la permuta sol·licitada, la qual cosa fou comunicada a l'Ajuntament pel governador de la província. El capítol veié aquesta comunicació en sessió del 18-05-1854 i acordà atorgar l'escriptura pública de la permuta, la qual cosa es va fer pocs dies després, el 27-05-1854 (Cabildos 18-05-1854. Llig. 2, exp. 13, AHME. Ibarra 1931, p. 42-55).

Als pocs dies de fer-se la permuta dels convents, el president donà compte al capítol de l'atorgament de l'escriptura i posà les claus del convent de l'Encarnació a la disposició de la municipalitat, qui acordà nomenar una comissió per a que s'incautàs d'aquelles claus i fes un inventari dels objectes existents en l'immoble (Cabildos 01-06-1854). Així, hom va inventariar totes les portes, finestres, panys, balcons, reixes i bigues que hi havia al convent en el moment de prendre'n possessió, distingint-ne les diverses classes i mesures. També es va donar compte dels altars de talla i de les imatges que s'hi havien deixat les monges. (Cabildos 19-06-1854).

4. USSOS PÚBLICS AL CONVENT DE L'ENCARNACIÓ

Immediatament després que el municipi obtingués el convent de la Corredora, malgrat el mal estat de l'immoble, començà a donar-se-li una utilitat pública a les diferents parts de l'edifici, establint-hi els ussos públics que s'havien donat al convent de Santa Llúcia, especialment espectacles públics en el claustre, com ara representacions teatrals i corregudes de bous. Així, ja aquell estiu del 1854 es van fer algunes representacions en un teatre improvisat en el pati del convent (Ramos 1970, p. 445). També s'hi construï un safareig públic, el qual se servia amb aigua d'una séquia de reg pròxima, ço és "la contracequia que pasa al Levante del ex convento de monjas, junto a la escuela superior de niños". (Cabildos 19-06-1873. Ramos 1970, p. 276). I fins i tot el pintor Gonzàlvez, "Paraes", hi pintà a l'oli el cel de la Festa el 1867, amb la lona tota estesa en el claustre (Ramos 1970, p. 411). Amb tot, l'ús més important que s'hi donà de forma continuada i gràcies al qual el municipi pogué mantenir la propietat del convent, va ser el d'escola.

Però amb els ussos públics de l'edifici començà també el desmantellament dels bens mobles que hi podien restar. Així, el 1858 dos diputats de les partides rurals de Daimés i de la Foia demanaren que se'ls deixàs un dels altars de l'antiga església per tal de posar-lo en l'ermita que estaven construint a les seues partides (Ramos 1970, p. 535).

Amb tot, durant els trenta-cinc anys que estigué encara dempeus l'edifici, calgué fer moltes obres d'enderroc i reparació, tot reutilitzant les estances i els materials que s'hi podien aprofitar. Així, ja el 26-09-1854 el mestre d'obres Vicent Penalva presentà un certificat d'obres per un valor de 1.541 reals (Cabildos 26-09-1854). El desmuntatge de l'edifici continuava el 1855, quan la comissió d'ornat havia d'encarregar-se "de la extracción de las ruinas que existen en el interior del ex-convento de Monjas de esta villa" i encarregar-se "del fierro,

madera u otros efectos que puedan ser útiles para otras obras".
(Cabildos 05-01-1855).

Però quan la comissió d'ornat examinà l'edifici el 1855 va concloure que es trobava

"a punto de desplomarse en algunos puntos, en especial la parte de poniente de lo que fué iglesia, la de levante del que fué dormitorio de las monjas y que linda con la calle de la Corredora y el lienzo de la parte del norte que sirvió de enfermería a las mismas y está a la calle denominada de las Monjas".

La Comissió d'Ornat era de l'opinió que

"desmontando los dos últimos pisos de los de las indicadas habitaciones y formando dos o tres pilares al poniente de la Yglesia, podrá sostenerse el resto del edificio y quedar con la solidez necesaria para evitar cualquier desgracia, a la par que podrían habilitarse sus salones para las escuelas de instrucción primaria".

S'obrí un expedient per a deliberar quina cosa fer i el 10-02-1855, els albanyils Vicent i Geroni Penalva ratificaren l'informe de la comissió d'ornat en declarar la necessitat urgent de desmuntar diversos pisos i fer pilars que contrarrestassen l'espenta dels arcs de l'església, els quals es trobaven oberts. Als pocs dies, el 16-02-1855, el capítol acordà

"que la Comisión haga los pilares, desmonte las dos cubiertas que se indican, repare los simientos de las paredes que dan a la Corredora y cualquiera otra cosa que sea necesaria".
(Cabildos 06-02-1855, 16-02-1855. Llig. 52, exp. 1, AHME).

Però, malgrat aquest acord, no es degué fer cap obra, ja que l'any següent, el 15-07-1856, la Comissió Municipal d'Instrucció primària se'n féu ressò d'una exposició dels mestres de la vila, els quals exposaven les dificultats de fer classe per les males condicions dels locals, estrets i amb poca llum, tant els propis de la municipalitat com els particulars. I, com diem, no s'hi devien haver fet obres de condicionament, ja que també s'exposava la necessitat d'habilitar aquest convent, "destruido en la actualidad", on cabrien dues escoles de xiquets i dues de xiquetes, a més d'habitacions per als mestres. Hom considerava que, encara que el cost de la reparació seria de 12.000 reals, en posar les escoles al convent, s'estalviarien els lloguers dels locals on aleshores es trobaven. El capítol acordà demanar a la Diputació Provincial que autoritzàs les obres i, una vegada aprovades per la Diputació, s'acordà fer un pressupost de les despeses. Les obres s'havien de fer per administració, extrem aquest que també fou autoritzat per la Diputació (Cabildos 15-07-1856, 29-07-1856, 05-08-1856).

A l'arxiu municipal hi ha fins i tot un croquis esquemàtic

de les reformes, anònim i sense data, titulat Plan de la distribución de locales en el edificio de las Monjas para las clases de instrucción primaria de ambos sexos, el qual es degué fer aquest mateix any del 1856 (Varios vol. 1, s/sig.). Les obres es van començar però als pocs mesos, el comissionat d'aquestes obres comunicà a l'Ajuntament que no hi havia diners per a continuar-les i com que l'Ajuntament tampoc no en tenia, de diners, les obres es van suspendre (Cabildos 07-10-1856). L'any següent, el 1857, l'Ajuntament acordà demanar al governador una subvenció per tal de poder acabar les obres d'aquestes escoles (Cabildos 29-05-1857).

En contrast amb les dificultats que van tenir les escoles per a instal·lar-s'hi en l'edifici del convent, les representacions teatrals en el pati van ser un èxit immediatament. Així, el 1858 s'hi instal·là un teatre, vist l'èxit de les representacions que s'hi feren el 1854 i la poca capacitat del teatre de l'arxiu de la casa consistorial, on es feien aleshores les funcions teatrals. Segons una nota contemporània,

"en 4 feb. 1858 se hizo en el patio del edificio que fué Convento de Monjas de Santa Clara de esta villa un teatro bastante capaz de verano, con sus palcos, etc. y toda aquella temporada se divirtió el público de Elche cómodamente en aquel edificio improvisado". (Papeles Curiosos vol. 1, p. 383. Ramos 1970, p. 445).

Els anys següents, però, l'Ajuntament intentà nombroses vegades revocar aquesta concessió, la qual havia donat per un temps il·limitat (Ibarra 1903).

Pel que fa a les obres de reparació de l'edifici, finalment es van acabar i les escoles s'hi van poder instal·lar, però d'immediat sorgí un conflicte entre els mestres i els usuaris del teatre de fusta construït al pati ja que el 1860 alguns professors d'instrucció pública i vocals de la junta local exposaren els inconvenients

"que para la enseñanza producían la existencia del teatro de aficionados construido en el patio descubierto del edificio en que se hallan reunidas la mayor parte de las escuelas y lo prudente que sería deshacerlo".

A la sessió del capítol, els regidors entablaren un viu debat i, per sis vots contra dos, s'acordà

"que se disponga lo necesario para el derribo por los empresarios del mencionado teatro, dejando el sitio que ocupa espedito y sin obstáculo alguno dentro del término prudente y necesario".

Els bancs que hi havia al teatre, pertanyents a la casa capitular, s'havien de tornar al seu lloc i,

"con el fin de mejorar el patio descubierto existente en el

ex-convento de monjas, hoy local destinado a la instrucción primaria y sirve [sic, ¿sirva?] en algún modo de distracción a los niños, se acordó que se plantasen árboles, por calles, o como mejor les parezca, en el referido local". (Cabildos 21-08-1860).

Tanmateix, Lluís Gonzaga Llorente i altres "aficionados dramáticos y filarmónicos" es queixaren al governador, demanant la revocació dels acords de derrocar el teatre de fusta i de tornar els bancs. El governador demanà un informe a l'Ajuntament i en una sessió del capítol, els regidors favorables i contraris al teatre de fusta tornaren a discutir la conveniència que hi hagués o no un teatre vora les escoles, si aquest s'adaptava o no a les normes sobre teatres i si s'hi havia d'adaptar o no, essent com era un barracot de fusta per als aficionats (Cabildos 04-09-1860).

Finalment, el governador revocà la decissió municipal de desmuntar el teatre de fusta i autoritzà la "Compañía dramática de aficionados para continuar dando funciones". (Cabildos 23-11-1860), decissió amb la qual es feia evident la importància que el teatre, com a representació de la nova classe en el poder, tenia per a la burgesia il·licitana de la meitat del vuit-cents.

Les escoles establertes en el convent continuaren també funcionant i en algun moment es pensà fins i tot en construir-hi un nou edifici, segons es dedueix d'un projecte datat el 24-03-1862, redactat per l'arquitecte provincial Josep Ramon Mas. L'arquitecte preveia construir una "escuela superior para sesenta niños" la qual, segons la memòria, se situava en el solar de l'església del convent de l'Encarnació. L'edifici d'aquesta nova escola era molt senzill, a penes un perímetre rectangular amb planta baixa i pis i coberta inclinada de teula a dues aigües (Llig. 42, exp. 13, AHME). Però malgrat l'escàs interès arquitectònic de l'edificació projectada i el fet que no es construís mai, aquest document té l'interés de ser el primer projecte per a fer a Elx una escola de nova planta, ja ben avançat el vuit-cents, com veiem.

Aquell projecte devia ser resultat de la necessitat de disposar d'un local per a escoles, ja que l'estat del convent continuava sent dolent i la ruïna avançava a poc a poc. Com que hom no tenia diners per a fer-hi cap reparació, s'havien d'anar derrocant les parts que oferien un perill més imminent. El 1863, un veí, Josep Bañón, denuncià el mur de llevant del convent, el qual deia que es trobava "en tan mal estado que puede fácilmente desplomarse y traer fatales consecuencias". El capítol manà que informàs la Comissió d'Ornat i tant aquesta com el mestre d'obres Pere Fluxà, foren favorables a l'enderroc d'aquell mur (Cabildos 04-11-1863, 24-02-1864).

Durant els anys seixanta, hi va haver algunes obres en

l'escola de xiquets. Així, el 1866, el capítol va veure el pressupost de les despeses de desmuntar i renovar el "local destinado para escuela de niños", el qual amenaçava ruïna. Però encara que es va acordar derruir aquell local i vendre la fusta que no aprofitava per al nou edifici que s'havia de construir, els mesos següents es van pagar rebuts de despeses per obres de reparació en aquella escola, la qual cosa evidencia que no es derrocà l'obra vella i se'n féu una de nova, sino que, com era costum, es feren les obres mínimes de manteniment dels edificis existents (Cabildos 27-06-1866, 01-08-1866, 06-03-1867).

El 1868 s'insistí en que les escoles es trobaven en mal estat i es donà compte que s'havia afonat un comú, ço és

"haber ocurrido un undimiento completo del local escusado de la escuela de niñas de la parroquia de Santa María e inutilización en parte también del escusado de la del Salvador, cuyos locales están contiguos, siendo indispensable su pronta reparación". (Cabildos 01-04-1868).

El 1872, hagut compte del mal estat de les escoles del convent, es nomenà una comissió per a que estudiàs els antecedents sobre la propietat de l'edifici i deduir les intervencions possibles per a millorar-lo (Cabildos 08-02-1872). Tanmateix, l'estat de l'obra devia ser molt dolent i el municipi no devia poder disposar de fons, ja que el 1876 es tornà a donar compte que "el local donde está la enseñanza de niñas está en estado bastante ruinoso" i de nou, com a únic remei, s'acordà que hi anàs una comissió amb el mestre d'obres a fer una inspecció. Tampoc ara s'acordà fer cap obra i a les poques setmanes els mestres de l'escola arribaven a dir que perillava la vida dels alumnes, però de bell nou l'únic acord que es va prendre fou que anàs una comissió a inspeccionar (Cabildos 18-05-1876, 01-06-1876). Finalment, el 1879 el local on hi havia instal·lada l'escola es trobava tan ruïnós que s'hagué de traslladar a la casa vestuari, en el carrer de la Fira (Cabildos 30-01-1879).

A més de les escoles, també s'intentà instal·lar en el convent de l'Encarnació alguns dels nous ussos públics reclamats per la institucions burgeses vuit-centistes. Així, el 1872 es donà compte d'una orde del Ministeri de la Governació relativa a la millora de les presons del partit judicial i l'Ajuntament deliberà que, com que la presó d'Elx es trobava en una propietat particular (ço és, el palau dels Altamira) no podien fer-se les obres que caldria per condicionar-la, per la qual cosa es va pensar en fer la presó en l'edifici del convent, tot arribant a donar instruccions al mestre d'obres municipal perquè fes el corresponent projecte (Ramos 1980, p. 46).

El 1873, l'Ajuntament féu una altra proposta interessant, però absolutament aïllada i sense continuïtat, segons la qual

s'havia de fer del conjunt del convent de l'Encarnació un gran edifici cívic i administratiu, semblant als instal·lats en molts convents desamortitzats en altres ciutats espanyoles. Així, l'Ajuntament considerà que no hi havia a Elx cap altre edifici, si no era aquest, per tal d'establir l'audiència, la caserna de la guàrdia civil

"y demás oficinas y dependencias que necesite y exija la importancia de esta ciudad, con lo que se conseguiría no solo llenar una gran necesidad, sino también embellecer la principal calle de la población con nueva construcción, evitando el pobre y repugnante aspecto que presenta en toda la pared que el referido edificio ocupa".

Tanmateix, aquella corporació no estava gaire assabentada dels afers ciutadans, ja que per tal de portar endavant el projecte, s'acordà demanar al govern la cessió absoluta i perpètua de l'edifici del convent a l'Ajuntament (ja obtinguda, com hem vist, vint anys arrere). Aquest, a canvi, s'obligava a mantenir també en l'edifici els establiments d'instrucció primària i destinar el que pogués restar "para los usos que aconsejen el servicio público, la conveniencia general y el ornato de la población" (Cabildos 04-12-1873).

Fet i fet, alguns d'aquests nous ussos públics s'arribaren a instal·lar en el convent, com ara l'oficina de telègrafs, que s'hi traslladà el 1878 (Ramos 1970, p. 289-290) i l'oficina de consums, l'impopular impost del segle XIX. Fet i fet, el 1868, els avalotats pel pronunciament de Prim anaren a l'Ajuntament i, al crit de "Fuera consumos, viva la libertad", llençaren pel balcó el retrat d'Isabel II, s'aproparen després a l'alcàsser, on alliberaren els presos polítics, i finalment van venir al convent de la Corredora, a l'administració de consums, on van traure enmig del carrer els mobles i els papers i els pegaren foc (Ramos 1970, p. 268).

També ben aviat, a més de l'activitat pública l'Ajuntament es plantejà utilitzar el terreny del convent per a obrir noves vies públiques. Així, el 1870, s'intentà obrir un nou carrer per la part de llevant del convent per tal d'unir els actuals carrers Ample i de l'Hospital. Aquest carrer tenia la seua raó de ser dins el programa vuit-centista de reformes de la trama urbana d'aquesta part de la ciutat i hauria tingut una gran incidència en la formació del nou centre d'Elx que la burgesia il·licitana duia a terme. Els motius que es donaven per a obrir aquest carrer eren

"la reconocida utilidad que puede reportar a estos vecinos, como también al ornato público, la apertura [sic] de una calle que dé tránsito de la llamada Ancha a la de los Arboles de esta población, en la parte de levante del edificio del ex-convento de Monjas".

El 17-02-1870, el capítol acordà l'obertura d'aquest carrer, demanà permís al governador i informe a l'enginyer cap d'obres públiques i ordenà a la Comissió Municipal d'Obres que fes els enderroc i demés obres necessàres una vegada aprovat el projecte per la superioritat (Cabildos 17-02-1870. Gozávez 1976, p. 97).

L'enginyer contestà tot dient que no veia cap inconvenient en que es fes l'obra,

"siempre que no resulte perjuicio de tercero, se asegure la estabilidad de los edificios contiguos a la casa que habrá de derribarse, ni se entorpezca el tráncito con el establecimiento de los andamios ni con depósitos de cualquier clase de materiales".

En conseqüència, el 13-04-1870, l'Ajuntament acordà

"se tengan presentes para su cumplimiento las prevenciones que hace el citado Yngeniero Gefe en su comunicación" (Cabildos 13-04-1870).

Uns mesos després, el capítol va veure el projecte d'obertura d'aquest carrer, presentat pel mestre Marià Llofriu, i acordà instruir l'oportú expedient (Cabildos 09-06-1870). El 1871, el governador havia aprovat ja el plànol de Llofriu i s'acordà formar el plec de condicions per a traure'l a pública subhasta (Cabildos 04-05-1871). Tanmateix, ja no tornem a tenir-ne notícies i la creació de la Glorieta vint anys després en tot el solar del convent substituï amb escreix, en quedar englobat dins la nova plaça, aquest projecte d'obrir un nou carrer que unís els carrers Ample i el dels Arbres.

Pel que fa a l'utilització pública del convent, una altra part que es podia utilitzar era el pati, i un altre ús que s'hi va donar, a més de teatre, fou l'establiment de la fira de Sant Andreu. Així, el 1870 s'hagué d'ajornar aquesta fira pel mal estat sanitari de la població, en haver-hi una epidèmia de febra groga. Tanmateix, quan ja es pogué fer la fira, les dates coincidien amb les festes de la Vinguda de la Mare de Déu en el seu centenari, així que el capítol acordà que es fes la fira en el pati del convent de l'Encarnació, "para que quede desahogada la plaza Mayor". (Cabildos 03-11-1870, 10-12-1870).

Però la funció que durant més temps acomplí aquest pati, després de la de teatre, fou la de plaça de bous. Així, el 10-06-1872, segons Ramos, començà a construir-se'n una de fusta, amb planta exagonal i palcs, sota la direcció del mestre d'obres Marià Llofriu. Aquest ús durà bastants anys, ja que el 1878 l'Ajuntament donà permís a un empresari per a ocupar el pati del convent i fer-hi corregudes de bous, pagant al municipi 15 pts per cada funció. El 1880 es continuava fent corregudes i el 1882 els empresaris fins i tot demanaren fer una ampliació de la plaça, la qual cosa no se'ls va permetre (Cabildos 09-05-1878. Ramos 1970, p. 289-

290).

Però el cap econòmic de la província estava interessat en aplicar les lleis desamortitzadores i el 1880, assabentat que en el pati del convent es feien corregudes, demanà que s'inventariàs la part del convent destinada a plaça de bous per tal de procedir a la seua venda. Tanmateix, l'Ajuntament s'oposà a tal mesura, al·legant que el convent estava cedit per a escoles

"y no queda ninguna parte del edificio sobrante, pues el que existe sin hallarse ocupado en las expresadas escuelas es absolutamente indispensable para entrar y salir en los expresados locales, y que si bien existe un circo de madera que sirve para cerrar alguna que otra novillada en el verano y tiempo de vacaciones, se destina su producto al Hospital de Caridad de esta Ciudad".

Uns mesos després encara, una comissió de venda i d'investigació demanava a l'Ajuntament si era cert que el pati de l'ex-convent de l'Encarnació es destinava a plaça de bous. El capítol acordà contestar que no, amb inexactitud notòria, com podem comprovar (Cabildos 04-03-1880, 28-05-1880. Ibarra 1931, p. 56).

Probablement, aquests intents continuats per part de l'estat de vendre els bens desamortitzats i comunals, com també el malbaratament dels diners de la venda dels Saladars i de l'edifici de la caserna de cavalleria degueren ser els motius que expliquen la diligència de l'Ajuntament en convertir el convent de l'Encarnació en plaça pública a la primera ocasió que tingué, tot impedit-ne, així, la venda de l'edifici o del terreny. Certament, l'estat de l'immoble devia ser molt roïn els últims anys que restà dempeus, ja que el 1882, el capítol tornà a tractar del mal estat de l'escola de xiquetes que encara hi havia i el mateix any els propietaris de la plaça de bous instal·lada en el pati obtingueren permís per a derrocar una part ruïnosa corresponent al que havia estat abans escola de xiquets (Cabildos 26-01-1882, 13-04-1882).

També el 1884 diversos veïns es queixaren de la situació ruïnosa del convent i el mestre d'obres Pere Fluxà Aznar i la Comissió de Policia Urbana i Obres exposaren al capítol la necessitat de derrocar la part que fou casa del mestre,

"por constituir un peligro inminente para el vecindario y ser imposible su reparación, porque como obra antigua, serían los gastos mayores que si se reedificase".

Així, doncs, el capítol acordà que es derrocàs també aquella construcció (Cabildos 13-03-1884. Llig. 32, exp. 3, AHME. Ibarra 1931, p. 57).

Els anys següents, l'Ajuntament seguí derrocant parts inútils del convent, però el 1891 s'esfondrà sobtadament un bon tros de l'edifici i el capítol acordà que s'obris un expedient informatiu. Als dos dies, l'Ajuntament tractà de l'estat ruïnós del convent de

l'Encarnació i considerà que de l'expedient incoat resultava la necessitat de derrocar-lo completament. Els mestres d'obres informaren

"que los muros exteriores, o sean las fachadas de los cuatro vientos se encuentran desplomadas, que los centros de gravedad salen de sus bases de la mitad del grueso de aquellas, que existen dos muros paralelos llenos de grietas y faltas de conexión de sus materiales, por cuyas razones eran de dictamen debía procederse al inmediato desmonte de sus fábricas con las precauciones recomendables en casos tan peligrosos que, como el presente, quizá antes de recibir la piqueta del operario se derrumben y arrastren a los que intervienen en estas operaciones".

Així, doncs, en aquesta ocasió s'acordà, ja definitivament, procedir a la "inmediata demolición de todo aquel edificio, bajo la inspección de la Comisión de policía y obras del Ayuntamiento", i de diversos regidors, "efectuándose aquella operación sin las formalidades de la subasta, atendida la extraordinaria urgencia". (Cabildos 28-03-1891, 30-03-1891. Llig. 1, exp. 52, AHME. Ibarra 1931, p. 57-59).

Als pocs dies ja es treballava en l'enderroc del convent i el capítol acordà vendre els materials que s'hi treien. Tanmateix, unes setmanes més tard se'n tornaren arrere d'aquesta venda, ja que havia quedat deserta la subhasta de les obres del passeig de l'Estació i s'acordà utilitzar-hi els carreus del convent (Cabildos 04-04-1891, 25-04-1891). Al mes i mig, el 16-05-1891, ja s'havia acabat de derrocar el sis-centista convent de l'Encarnació d'Elx i es donava compte al capítol de la relació de despeses de les obres (Cabildos 16-05-1891).

5. LA GLORIETA DEL FINAL DEL VUIT-CENTS

Amb la permuta feta a meitat del vuit-cents entre l'Ajuntament i les monges de Santa Clara, per la qual l'orde es quedava amb el desamortitzat convent de Santa Llúcia i la vila amb el convent de l'Encarnació, s'havia iniciat un episodi important de la urbanística a Elx, el qual desembocà en la formació de la Glorieta, el primer jardí públic de la ciutat, el qual esdevingué l'espai més característic creat ex-novo per la burgesia il·licitana del tomb de segle.

Amb l'enderroc del convent quedà lliure un espai de grans dimensions, situat a la part de fora del recinte medieval, vora la Corredora, en un punt estratègic per a la transformació de la ciutat burgesa per tal com articulava la vila murada i els barris fora porta de Santa Llúcia, a llevant, i del Salvador, al sud. En aquest solar, com diem, es féu la Glorieta del Dr. Campello, un

nou espai públic amb el qual s'aconseguia a Elx tenir una nova plaça major o, millor, un jardí situat al mateix centre geomètric de la ciutat, en un lloc clau que posava en relació els eixos i els punts nodals més importants de la ciutat vuit-centista: la plaça de Baix, la Corredora, el carrer Ample, el passeig de Bru i el teatre Llorente. La Glorieta esdevingué d'immediat el centre vital d'Elx pel que fa a l'esbargiment i desplaçà els altres passeigs i places destinats a estança.

Podem considerar que la formació de la Glorieta fou una actuació tardana, però encara efecte de la desamortització del 1835 a Elx, tant pel fet que el seu terreny procedís de la permuta d'un edifici desafectat com pel fet que l'enderroc d'un convent per a fer un jardí al solar resultant fou un dels episodis més comuns a les ciutats vuit-centistes. Fet i fet, és sabut que les obres de reforma en l'interior de les poblacions aprofitant els enderrocs d'edificis desamortitzats, arribaren fins el darrer quart del segle XIX i, en ocasions, com ara a la ciutat de València, al mateix segle XX (Piñón i Alonso 1989, p. 37-38).

La Glorieta d'Elx era un típica intervenció vuit-centista que produí un cert esponjament de la trama urbana en constituir-se com un jardí amb arbres, tanca de ferro i un templet enmig per a la banda de música, seguint un model habitual al vuit-cents, quan el passeig amb arbres i el jardí urbà adquiriren una gran significació en situar-se dins la trama urbana, com a contrapunt de la plaça buida d'èpoques anteriors on, com a molt, una font o un bàsil eren tot el mobiliari urbà. A final del vuit-cents, elements urbans com ara arbres, bancs, tanques, roserars, etc., contrastaven amb la part edificada del teixit urbà en el qual s'insertaven i adquirien un valor emblemàtic dels nous costums urbans que s'imposaven entre les classes dominants en la ciutat (Calduch 1988, p. 211).

A Elx, la voluntat popular perquè l'espai que resultà de l'enderroc del convent de l'Encarnació fos una plaça pública es manifestà d'immediat i, curiosament, per mitjà del nom que els veïns havien triat per a posar-li. Així, ans inclús que s'acabàs l'enderroc del convent, es presentà a l'Ajuntament una instància datada el 21-04-1891 i signada per una gran quantitat de veïns, en la qual es demanava

"que la plaza que deja el ex-convento derribado, la más espléndida, la más capaz, la más espaciosa, lleve el nombre de D. Manuel Campello, para que de este modo se eternice el de esa eminencia al correr de los siglos". (Llig. 11, exp. 1/14, AHME).

Uns dies després, el capítol veié aquesta instància relativa, segons l'acta de la sessió a que "la plaza que quedaba con el derribo del convento" dugués el nom del Dr. Campello. Tanmateix,

hom considerà que no es podia prendre cap acord, ja que encara no s'havia decidit res sobre el solar, ni tan sols si havia de ser o no una plaça (Cabildos 25-04-1891).

Tanmateix, el propi Ajuntament seguí donant ussos propis d'un espai lliure públic a l'espai que havia quedat buit. Així, el 08-08-1891, el capítol acordà que s'hi instal·làs la fira de Sant Andreu (Cabildos 08-08-1891). Aquell mateix any també s'hi va instal·lar un circ, el qual l'any següent l'Ajuntament acordà que se n'anàs, deixant expedit el solar (Cabildos 22-10-1892). També ben aviat, des del mateix 1891, es va donar en la Glorieta l'ús més característic dels passeigs burgesos vuit-centistes: els concerts de banda de música, en aquest cas promoguts per un grup de particulars, els quals obriren una subscripció popular perquè la banda tocàs tots els dijous en un temple que havien muntat expressament en allò que popularment era ja conegut com a "plaza del convento". Fet i fet, el mateix Ajuntament col·laborà amb 100 pts en la replega de diners. (Cabildos 29-08-1891).

Finalment, el 13-04-1893 l'Ajuntament aprovà per aclamació que "la plaza del antiguo ex-convento de monjas llevara el nombre del esclarecido ilicitano, el sabio Doctor Don Manuel Campello Antón". (Cabildos 13-04-1893. Gozávez 1976, p. 96). Evidentment, aquest acord duia implícit el fet que l'Ajuntament reconeixia aquell espai com a plaça pública i no com a solar edificable, possibilitat que ja no es va plantejar mai més.

Per a calibrar la importància que la Glorieta tingué a Elx com afirmació burgesa cal pensar que a la nostra població hi havia el germen per a formar una ciutat agrícola i industrial, però no de serveis. Aquí no existien ni terrenys comunals de pastures pròxims a la població ni els grans jardins de les capitals europees, resultat de l'assentament de nobles i de burgesos als seus carrers o als seus eixamples. Tampoc no hi havia, òbviament, parcs reials que poguessen ser utilitzats pel públic una vegada esdevinguts parcs burgesos, com a les ciutats on hi havia possessions reials o nobiliàries, com ara el Real Sitio del Buen Retiro de Madrid, convertit en parc municipal amb la revolució del 1868 o el Bois de Boulogne de París, convertit en parc municipal el 1853, o el Bois de Vincennes, també a París, cedit a l'Ajuntament el 1860 (Ariza 1986, p. 3) En realitat, l'equivalent a Elx dels grans parcs públics de les ciutats d'Europa fou el parc municipal, el qual no es va fer fins mig segle després, el 1946, en un hort de palmeres propietat de la Mare de Déu de l'Assumpció habilitat per a l'ús públic.

Com hem dit, la Glorieta distava també de ser una plaça amb arrels set-centistes, ja que en cap moment no es va plantejar incloure cap normativa, ordenances o intervenció directa que regulàs les característiques arquitectòniques dels edificis que la

rodejaven, tot donant-li al conjunt una mínima unitat formal. Així doncs, malgrat la seua importància urbana per haver-s'hi creat un frondós jardí, cim de les aspiracions burgeses, el resultat, mancat de monumentalitat, fou prou casolà, sense més interès arquitectònic i urbanístic que el que tenia per a la mateixa població.

Certament, quan es féu la Glorieta a Elx a final del vuit-cents, les actuacions urbanes eren ja plenament romàntiques i ningú no es plantejava ja fer places neoclàssiques, amb pòrtics i unitat arquitectònica com ara la Reial de Barcelona (1848) o la Nueva de Sevilla (1850). Durant la segona meitat del segle, hom havia revisat la concepció de natura i la seua integració en el medi urbà. La plaça havia deixat de ser un espai construït que tenia relació amb l'edificació per tal d'esdevenir un lloc buit enmig de la trama. La plaça ja no era un espai definit per l'arquitectura, sinó un lloc on es podia gaudir d'un tros de natura. El seu ús no era ja tampoc el mercat o la relació social, sinó l'estança i l'oci (Calduch 1988, p. 376). Així, doncs, la Glorieta es trobava prop de la necessitat sentida a meitat del vuit-cents de fer places que airejassen la tupida trama dels centres urbans antics i, a la vegada, creassen un remans de circulació i un espai d'estança (Bonet 1978, p. 55).

Fet i fet, el primer projecte de parterre s'encarregà aviat, a penes tres anys després de posar-li el nom, i l'execució fou summament ràpida. En sessió del 04-01-1896, el capítol autoritzà l'alcalde "para que encargue la confección y trazado de un proyecto de parterre, con objeto de hermosear la plaza del Doctor Campello", a l'enginyer agrònom Marià Llofriu (Cabildos 04-01-1896) qui devia ser el mestre d'obres del mateix nom que féu abundants obres a l'Elx de les dècades finals del vuit-cents. A les poques setmanes, l'alcalde presentà ja aquest projecte de parterre en la Glorieta, el qual fou aprovat pel capítol en la mateixa sessió (Cabildos 01-02-1896).

Immediatament es feren abundants despeses en arbres i instal·lacions, els rebuts de les quals eren puntualment aprovats pel capítol, la qual cosa demostra fins a quin punt aquesta plaça tingué d'immediat importància en la vida cívica de la ciutat. A la setmana d'haver aprovat el projecte de Llofriu s'acordà la plantació d'arbres segons aquest projecte i als vint dies s'havien gastat ja 179 pts en els arbres i en els jornals d'obrir els clots per a plantar-los (Cabildos 08-02-1896, 29-02-1896).

Els mesos següents es gastaren 275 pts en arbres comprats a Marià Llofriu per als parterres, 88 pts en pagar jornals i materials "invertidos en el acarreo de estiercol y trabajos hechos en dicho parterre", 100 pts en tapar els pous o aljubs, 560 pts que es pagaren a Llofriu en concepte d'honoraris de projecte i

altres despeses i 346 pts "por la última remesa de plantas". Finalment s'acordà instal·lar-hi l'enllumenament elèctric (Cabildos 16-05-1896, 30-05-1896, 20-06-1896).

La qüestió de la llum fou un aspecte del nou jardí tractat a bastament els darrers anys del segle. Així, en sessió del 24-07-1897, el capítol insistí en que s'hi posaria un "foco de luz eléctrica de arco voltaico" per tal d'augmentar l'enllumenament,

"con el fin de proporcionar la mayor comodidad al público y en vista de la necesidad observada de que el parterre esté alumbrado suficientemente por las noches, puesto que a él concurren diariamente gran número de vecinos". (Cabildos 24-07-1897).

Uns mesos després es van veure també les condicions per a posar en la Glorieta un "foco eléctrico de la misma intensidad que el que hay en la plaza Mayor, sobre columna de fundición". (Cabildos 09-10-1897).

Una altra novetat fou que en la sessió del 29-01-1898 s'acordà fer obres per a regar els parterres d'aquesta plaça amb aigua de l'Alcoraia, tot conduint-la fins un dels dipòsits que hi havia a la mateixa plaça. L'obra es féu d'immediat i el dipòsit i la conducció, com també la reposició dels arbres que s'havien assecat, costà 476 pts (Cabildos 29-01-1898, 19-02-1898). La Glorieta esdevenia així el primer jardí d'Elx que es regava amb aigua dolça d'una forma continuada.

Per a completar l'obra del parterre i per tal de protegir-lo, el mateix 1898 l'alcalde proposà que la plaça es tancàs amb un mur i, quan hi hagués diners, se li posaria un reixat de ferro, ja que considerava que

"por muchos que sean los deseos de que todos estamos animados en favor del paseo o jardín de la Plaza del Dr. Campello, la experiencia había venido a demostrar que todo resultaría siempre inútil como no se procediera al cierre, con muro por ahora y más adelante, cuando lo permitieran los recursos del Ayuntamiento, con verja y puertas de hierro, por lo que proponía se procediera a la mayor brevedad a la realización de dichas obras".

El capítol ho aprovà i facultà l'alcalde per a fer aquestes obres, a més de posar més enllumenament elèctric i bancs (Cabildos 24-02-1898).

Les obres en la Glorieta continuaren sense interrupció els anys següents. Així, el 1899 es portaren carros de terra i arena per a arreglar la plaça i es pagaren per tal concepte 156 pts. A proposta de l'alcalde s'acordà també comprar bancs de ferro (Cabildos 25-03-1899, 13-07-1899).

Com hem dit, no hi hagué cap normativa unitària per a les cases que havien d'envoltar el nou jardí, però, a canvi,

l'Ajuntament hi definí l'alineació del llenç de llevant de la plaça, tot seguint la pràctica urbanística de les alineacions de façana que era habitual a l'Elx de les últimes dècades del vuit-cents. El 1897, els propietaris de les cases d'aquest llenç de llevant ja demanaren una alineació recta, de cantó a cantó, amb la qual tots ells ocuparien un tros de via pública, çò és "se obligan a reformar las fachadas de dichas casas, saliendo a la línea recta que resulta de una a otra esquina". El capítol veié la sol·licitud i acordà que fos informada per la Comissió de Policia i Obres (Cabildos 22-05-1897).

La alineació d'aquest llenç de llevant de la plaça quedà fixada dos anys després amb un plànol del mestre d'obres Pere Navarro, aprovat per l'Ajuntament el 30-09-1899. Tanmateix, en contra de la voluntat dels veïns d'aprofitar-se i guanyar tots via pública, aquest plànol va regularitzar la línia, tot fent recular les cases dels extrems de la Corredora i del carrer dels Arbres i fent avançar les cases intermèdies, segons una tècnica ja prou experimentada aleshores a Elx, com es pot observar en la descripció que se'n feia:

"la nueva línea a que han de sugetarse las edificaciones de casas en la manzana de la parte de levante de la plaza del Doctor Campello es la que determina uniendo en línea recta el punto de intersección de la alineación de la calle Ancha con el ángulo de la casa de Don Salvador Quesada en la calle Corredera, que lo es la retirada de este ángulo cuarenta centímetros, con el punto que se determina retirando el ángulo del edificio de la calle de los Arboles propiedad del Sr. Bañón la longitud de tres metros, treinta centímetros, medidos por la calle de los Arboles en aquella fachada. Esta alineación solo exige la expropiación de una fracción de los edificios de los Sres. Bañón y Quesada, avanzando los edificios intermedios en extensiones que no afectan la amplitud de la plaza que nos ocupa y que ha de producir ingresos en las Arcas Municipales". (Cabildos 30-09-1899. Gozávez 1976, p. 96).

El plànol d'aquesta nova "alineación del lado este de la plaza del Doctor Campello", datat el 02-09-1899, encara que esquemàtic, és molt instrumental: es troba dibuixat a diverses tintes i, com molts dels plànols d'aquesta època, és prou explicatiu de quin terreny s'havia de prendre i quin s'havia de cedir (Llig. 11, exp. 8/16, AHME). Immediatament s'acordà que es valorassen els terrenys que s'havien de "ceder y expropiar por efecto de la nueva línea" i Pere Navarro taxà els que s'havien d'expropiar a raó de 18 pts/m² (Cabildos 14-10-1899, 21-10-1899).

6. LA GLORIETA DE LA PRIMERA MEITAT DEL NOU-CENTS

De entre tots els passeigs d'Elx, durant les primeres dècades del segle XX, la Glorieta esdevingué d'una forma rotunda el centre de la vida social i cívica d'Elx i, per tant, l'espai més sotmés a transformacions i reformes, continuant les transformacions fetes durant els últims anys del vuit-cents.

Amb tot, malgrat les contínues reformes, canvis i intervencions, la Glorieta fou un dels pocs passeigs d'Elx que va mantenir fins ben avançat el segle el caràcter i la configuració formal que se li havia donat el segle anterior. Durant les primeres dècades del segle, la Glorieta anà enriquint-se amb arbres, parterres i mobiliari urbà de tota mena. Així, es construïren els bancs d'obra xapats amb ceràmica vidriada, d'un gust hereu del modernisme, el temple de la música, també de gust tardomodernista i els quatre quioscs de premsa racionalistes.

Ja el 1901, l'alcalde expressà al ple que

"interpretando la aspiración constante del vecindario, estaba animado de los mejores deseos en favor del paseo del Doctor Campello, embelleciendo un sitio de recreo céntrico y concurrido que constituye el mejor atractivo del público".

Tot seguit s'acordà posar més enllumenament, així com tancar el jardí amb un mur de maçoneria, "sin cuya operación el espresado paseo no podrá conseguirse su conservación y cuidado en la forma que se desea". (Cabildos 27-04-1901).

Aquest mateix any es van posar setze bancs de fusta i de ferro, els quals costaren 436 pts (Cabildos 31-08-1901) i també, finalment, es féu la subhasta per al reixat, ço és les obres "de mampostería, cantería y hierro para el cierre del paseo", un element urbà que havia de ser polèmic trenta anys després, quan s'intentà traure (Cabildos 07-09-1901. Llig. 1, exp. 57). Les despeses fetes en la Glorieta aquests anys afectaren també els ornaments del jardí, com ara el 1902 que l'Ajuntament hi gastà 162 pts en plantes (Cabildos 08-02-1902).

Però la importància de la plaça era tanta que fins i tot els particulars col·laboraven a embellir-la. Així, el mateix metge Manuel Campello que li donà el nom, oferí pagar les quatre portes de ferro de la tanca que en aquells moments es feia en el passeig,

"demostrando prácticamente que si entre sus conciudadanos se nota entusiasmo y satisfacción por el mejoramiento del ornato y, especialmente, el del paseo mencionado, él no quiere ser sordo a los latidos de la opinión y desea contribuir a la aspiración del vecindario por el medio expuesto, ofreciendo satisfacer dicho gasto tan pronto le sea presentada la respectiva cuenta por el maestro herrero que se designe". (Cabildos 26-10-1901).

També el metge Josep Mª López i Campello proposà pagar

"de su particular pecunio los gastos que ocasione el importe de una de las columnas de hierro que se han de colocar en el paseo de la plaza del Dr. Campello, con destino al alumbrado público, en sustitución de las de madera que actualmente existen".

Un altre metge, en fi, Carmel Serrano, oferí pagar una altra de les columnes de ferro de l'enllumenament quan es canviassen (Cabildos 15-02-1902, 05-04-1902).

El 1902 començaren a fer-se d'una manera continuada concerts de bandes de música en la Glorieta, ja coneguda amb aquest nom. Primer fou la banda de música Blanco y negro la que demanà permís per a tocar "en el paseo de la Glorieta" durant les nits dels mesos d'estiu, la qual cosa fou autoritzada per l'Ajuntament "a fin de contribuir más directamente al recreo y solaz del vecindario, toda vez que se trata de un sitio público". (Cabildos 31-05-1902). Açò motivà que l'alcalde exposàs a l'Ajuntament que, ja que la banda anava a tocar en la Glorieta durant molts mesos, convendria alçar "un tablado de alguna solidez, a fin de dejarlo de un modo permanente", tot afegint que hi havia un fuster, el qual s'oferia a fer-lo per 500 pts. Així es construí un inicial templet de la música, element que seria el centre del conjunt de la Glorieta durant la major part del segle XX (Cabildos 14-06-1902).

Durant la dècada dels anys deu són escasses les notícies que tenim referents a la Glorieta, però, en canvi, aparegueren nombroses notícies a la premsa dels anys vint, tant de crítica i opinió política com de relació d'esdeveniments. Així, el 1923, al periòdic Nueva Illice es protestava vivament d'una forma burlesca per la desastrosa campanya municipal de tallar arbres i desfer parterres de flors, la qual cosa afectava especialment els arbres i el jardí de la Glorieta:

"a rajatabla, sin contemplaciones empiezan a orear las tierras y arrancar las flores; pero todas, todas; aquí no valen pretextos ni recomendaciones personales. Después la han emprendido con los árboles, y este quiero, y el otro... también lo quiero, ya casi no queda ninguno. Los pocos que quedan, según confidencias de fuente autorizada, para fiestas ya estarán arrancados". (Gutiérrez 1923).

El mateix periòdic, el 1925 donava la notícia que es feien certes obres a la Glorieta, molt ben vistes pel públic, encara que es queixava de la seua lentitud. Uns mesos després es deia que "las obras de asfaltado de la Glorieta siguen sin interrupción", com també que "la calle contigua a la Glorieta, frente a los cafés y cervecerías populares, ha quedado convertida en un verdadero salón al aire libre" i també que "el pavimento colocado resulta soberbio, útil y de una gran comodidad", motiu pel qual hom

proposava que es prohibís el pas de carruatges per aquell carrer. Uns mesos després encara, el periòdic es felicitava per que ja havia desaparegut "el viejo y antiestético templete de la Glorieta" i perquè, a més, segons deien, "en breve será levantado otro, moderno y nuevo, construido de cemento armado y en [sic] arreglo a un precioso boceto". (Nueva Illice 31-5-1925, 21-6-1925, 8-11-1925). Aquest "monumental templete para la banda municipal" es trobava ja en construcció el 1926 (Nueva Illice 21-3-1926) i apareix ja fotografiat en periòdics del 1929 (El Ilicitano 9-6-1929).

El 1927 es construïa també una obra ben significativa: el pavelló per a posar una biblioteca popular, la qual havia estat ideada per l'alcalde Sebastià Macià. L'Ajuntament féu constar en acta el seu agraïment envers les persones que havien donat els llibres, tot acordant batejar-la amb el nom de Biblioteca Popular Macià. (Cabildos 13-10-1927).

Aquesta singular biblioteca enmig d'un passeig públic, on tothom podia agafar els llibres i llegir-los assegut al mateix jardí, era una curiosa conseqüència directa de l'esperit dels socialistes utòpics del vuit-cents, Owen, Saint-Simon, Fourier, Cabet, etc., molts trets dels quals formaven part de la societat il·licitana d'aquests anys mercè a la influència del partit socialista, d'una gran força i antigüitat a Elx. Hom pretenia regenerar els obrers amb mesures com aquesta i mitjançant l'educació i la pràctica de certes manifestacions culturals i artístiques que els mantinguessen ocupats el temps d'oci (Benévolo 1963, p. 56-57). D'altra banda, la biblioteca en el jardí era també un tret característic de la urbanística clàssica. Així, César Cort també projectà una biblioteca pública en el jardí del Malecó de Múrcia, segons es mostrava al seu llibre clàssic sobre 'urbanologia'. (Cort 1932, p. 109).

La premsa local se'n féu ressò de la biblioteca popular. Així, el socialista Josep Vives, al periòdic Amanecer, donava la notícia que a la Glorieta s'havia establert aquesta biblioteca oberta per a tothom,

"sin guardias que la vigilen y sin más garantías para su custodia y conservación que los dictados de la conciencia individual de los ciudadanos".

Tanmateix, Vives es queixava de la censura, la qual, segons ell, preveia eliminar els llibres "de autores heterodoxos", amb la qual cosa, només hi quedarien "volúmenes escritos por hombres de la derecha y por autores incoloros", tot afegint que

"si lo que el niño y el adulto, y el hombre pueden leer en las Sociedades artísticas y culturales de la localidad no pueden hallarlo en la Biblioteca Popular, ésta carecerá de interés y morirá por innecesaria".

L'autor conclouïa que

"en una biblioteca pública pueden y deben figurar al lado de las obras del gran Balmes, las del genial Zola; al lado de las de la insigne escritora Santa Teresa de Jesús, las del ilustre pensador y santo laico conde León Tolstoi; al lado de las del famoso comunista Lenin, las del prestigioso teórico impugnador del terrorismo Karl Kausky, y al lado de las de Camilo Flamarion, el poeta del cielo, las de Pi y Margall, el expositor frío y ecuánime de las realidades de la vida del hombre en la tierra". (Vives 1927).

També el periòdic Elche ressenyava, però amb un to burleta, la inauguració d'aquesta biblioteca, incloent una fotografia on es pot veure el quiosc classicista que constituïa la Biblioteca Popular (Anònim 1927). Fet i fet, dos anys després, el mateix Elche parlava de la destrucció de la biblioteca:

"lo que fue Biblioteca Popular Maciá hoy sólo es un triste armario vacío en sus dos terceras partes y lleno en el resto de volúmenes rotos y hojas sueltas de libros".

Es proposava que es posàs remei a la situació tancant temporalment la biblioteca o, millor encara, mitjançant "la creació de una verdadera biblioteca pública". (Anònim 1929-3).

A partir del 1927 començaren a fer-se diverses propostes d'obres de reforma en la Glorieta que havien de canviar la seua fesomia. En primer lloc, hom proposà que es tragués el reixat posat tres dècades abans, obra de la qual se'n parlà durant més d'una dècada, com també que s'hi fessen "escalinatas en los cuatro lados de la misma, por entender que de este modo resultará más bonito dicho paseo". El projecte de reforma de la plaça se li encarregà a l'enginyer Sebastià Canales, (Ayuntamiento pleno 13-10-1927) però no tenim constància que l'arribàs a fer.

El 1929, l'Ajuntament intentà de nou traure les reixes de la Glorieta i Ibarra publicà diversos articles en defensa del manteniment del reixat i del valor de la donació feta pel metge Campello unes dècades abans:

"dados los motivos y las circunstancias que originaron la verja de la Glorieta, se ha de pensar bien antes de destruir una defensa útil y que no tiene nada de fea ni de anticuada". (Ibarra 1929).

Però el 1930, el regidor republicà Hernández i Rizo insistia en que "debe sacarse la verja de la Glorieta, como se ha hecho en otras poblaciones y requiere la estética". (Ayuntamiento pleno 11-06-1930).

Aquest any de 1930 es va col·locar a la Glorieta la cèlebre reproducció de la Dama d'Elx patrocinada per la societat cultural Blanco y Negro. El 1929, aquesta societat s'havia dirigit a l'Ajuntament lamentant-se que només existissen a Elx reproduccions

de la Dama en alguns domicilis particulars, "donde no siempre es asequible la entrada", i demanant que fos posada una còpia en pedra "de la célebre escultura en el sitio más visible del pueblo, que muy bien puede ser enmedio de uno de los macizos de la Glorieta". Amb això, concloïa, "se cumplirá un deber que el pueblo contrajo hace treinta años con su Dama y consigo mismo". (Anònim 1929-1. Anònim 1929-2).

L'escultura, de grandària natural, es posà sobre un pedestal d'1,58 metres d'altura, el qual portava a un costat l'escut d'Elx i a l'altre una làpida amb la llegenda de l'ofrena de la còpia del bust. La base es féu a un taller de marbres i pedres del carrer de Canalejas, propietat de Joan Baptista Alcaraz, mentre que l'escultura va ser feta per Josep Conrado i Alcaraz, escultor d'Alacant. Aquesta reproducció de l'escultura ibèrica trobada en l'Alcúdia, la primera que hi va haver a un espai públic d'Elx, fou costejada per una subscripció popular i s'hi inaugurà el 20-04-1930, diumenge de Pasqua, amb l'assistència del "charlista" Federico García Sanchiz, el músic Josep Serrano i l'escriptor Maximilià Thous (Torres 1930).

Els anys següents continuà sent polèmic el reixat de la Glorieta. Així el 1931, des del periòdic El Ilicitano es deia que "la Glorieta está clamando por la desaparición de esa verja agobiadora para paseantes y vecinos. ¿Para cuando esperan nuestros señores municipales esa imprescindible reforma?. El día en que se acometa se comprenderá la utilidad pública llevada a efecto y se admirará el hermooseamiento de la celebrada plaza del Dr. Campello". (Filadelfo 1931).

Finalment, l'aparellador municipal Francesc Martínez i Quesada, féu un "proyecto de reforma de la Glorieta del Doctor Campello de esta ciudad", signat en febrer del 1931. L'autor considerava a la memòria que "la verja es antiestética y éste es el parecer de la mayoría del público", per la qual cosa la base del projecte era justament "quitar la verja de hierro y disponer escalinatas de 4 m. de longitud, alternadas con grandes tiestos". En aquest projecte, hom disposava als xamfrans "portadas de planta circular, limitadas por columnas laterales". La valoració que el mateix autor feia del projecte era que

"se ha efectuado el proyecto de reforma procurando que domine la sencillez y ciertos detalles no exentos de gracia procedentes de la jardinería andaluza" (AHMES-SP, s/sig.).

Com podem veure, es tractava d'una aportació gens menyspreable al mestissatge cultural dels pobles. El 1932 l'Ajuntament republicà veié aquest projecte de reforma i en diverses sessions se'n va parlar, però no tenim constància que es dugués a terme (Ayuntamiento pleno 22-06-1932).

El 1936 es tornà sobre el tema quan el partit Esquerra

Republicana insistí en que es llevàs el reixat de la Glorieta (Sesiones de ayuntamiento 13-03-1936). Tanmateix, el regidor Roman i Anton, per la seua banda, en contestació a aquella proposta, demanà que no es tallàs cap dels arbres del passeig amb el projecte de reforma que es redactava. Als pocs mesos, l'Ajuntament aprovà un projecte de reforma de la Glorieta, ja redactat per l'arquitecte municipal Pérez i Aracil (Sesiones de ayuntamiento 12-06-1936). L'obra de reforma es degué fer immediatament, ja que el 1937 un conseller exposava que

"habiéndose terminado la construcción de los quioscos en la Glorieta del Dr. Campello, estimaba que por la alcaldía debían darse las órdenes oportunas para que se inaugurasen estos, demoliendo los antiguos y terminando las obras de reforma de dicha Glorieta" (Consejo municipal 19-05-1937).

Després de la guerra, el 10-05-1939, l'Ajuntament dedicà la Glorieta al polític falangista José Antonio Primo de Rivera. Tanmateix, amb els pocs recursos econòmics disponibles aleshores, es van aturar les reformes en la plaça. D'aquests anys de postguerra, a penes si tenim constància d'un projecte datat en març del 1947 i signat per l'arquitecte Serrano i Peral relatiu a la instal·lació d'urinaris al soterrani del temple de la música (AHMES-SP, s/sig.).

Amb tot, aquest jardí continuà sent l'espai públic preferit dels il·licitans amb les altíssimes palmeres de canàries, datileres i washingtonies, pins, xicrandes, casuarines i amb els nombrosos arbusts i parterres amb flors. Fins la darrera gran reforma, la Glorieta continuà sent el lloc habitual de passeig dels diumenges i els dies de festa, amb un caràcter clarament interclassista. Era aquella Glorieta de la nostra infantesa i joventut on tocava la banda municipal de música els diumenges pel matí, on es botava la mascletà del dia de la Mare de Déu de l'Assumpció i on els elxans donàvem voltes, conversàvem, lligàvem o preniem un aperitiu asseguts a algun dels cafès de la plaça.

7. LA DESAPARICIÓ DE L'ANTIGA GLORIETA

A meitat dels anys seixanta, però, amb el desenvolupament econòmic i amb la conseqüent falsa idea de modernitat i progrés, en aquesta Glorieta es van destruir els arbres, arbusts, elements d'obra i mobiliari urbà, quedant convertida en un campobert on treballaven les màquines davant els ulls perplexos de la gent del poble. Més de vint anys després, aquella actuació encara es recorda a Elx amb pesar com a paradigma de la destrucció urbana dels anys seixanta i setanta. No de bades amb la Glorieta desaparegué un important fragment de la memòria col·lectiva de la població i dels records de la gent.

Els acords foren els següents: l'Ajuntament ple aprovà el projecte de reforma el 18-09-1964, el 21-04-1965 s'acordà que les obres de la nova plaça es fessen per contribucions especials i el 20-12-1967 foren adjudicades les obres de reforma (AHMES-SP, s/sig.). Entre aquest any i el següent es va desfer tota la plaça: els parterres foren alçats, es van tallar els arbres, els bancs i els quioscs de premsa foren derruïts i el templet de la música desmuntat. El bust de la Dama i el pedestal foren traslladats a un racó del parc municipal i, encara que algunes palmeres van ser transplantades al passeig de les Germanies, les més altes es van haver de talar. Amb aquestes obres desapareixien tres quarts de segle de lenta evolució de la ciutat, de creixement dels arbres, d'acumulació de temps i d'experiència urbana.

Una cançoneta de l'època, burlesca i insistent, atribuïda a l'advocat i escriptor Toni Bru, deia així:

"Volem arbres en la Glorieta,
volem arbres en la Glorieta,
volem, volem, volem arbres en la Glorieta.
Deixeu "mes" que siga un arbre,
encara que siga xequico
on puga, on puga, on puga,
on puga penjar-se l'alcalde".

Però les obres seguiren i a la plaça quedà una sola palmera d'on ningú, òbviament, va ser penjat. L'Ajuntament ple del 09-05-1969 aprovà el projecte de font de la nova Glorieta (AHMES-SP, s/sig.), un element dispostat escenogràficament, sobre el qual va recaure el pes de la composició de la nova plaça. Aquesta font, obra de l'arquitecte Miquel Duran-Lóriga, és una composició modular on els vassos simulen l'arranc de les palmes de la palmera. S'origina amb peces estriades que arranquen d'un cercle i acaben en una plataforma exagonal. Mitjançant la superposició aleatòria d'aquestes peces s'origina una escultura que arriba a tenir en alguns punts més de tres metres d'altura. Les peces de formigó prefabricat, revestides amb peces ceràmiques, se situen sobre una safata horitzontal feta amb una llosa de formigó armat i solada amb baldoses exagonals. L'aigua cau des de les safates superiors i s'adhereix a les peces ceràmiques. Al voltant de la font hom disposà palmeretes nanes, iuques, rocalles, heura i altres plantes 'dures'. (Quaderns 1972, p. 45)

La nova Glorieta s'inaugurà el 1970. El resultat era un pobre assaig de modernitat, un espai on no hi havia arbres, ni ombra, ni terra, ni quioscs, ni templet, ni Dama d'Elx. Aquella nova Glorieta a penes tenia quatre ínfims parterres amb cactàcies i mitja dotzena de palmeres. Un paviment brut i incomodíssim per on no es podia passejar i un afonó enmig de la plaça difícilment utilitzable pels ciutadans. Amb els canvis formals, la gent deixà

d'anar a la Glorieta, ja no hi tocà més la banda de música i el veïnat senyoret, una nova burgesia sorgida del boom eonòmic dels anys seixanta, féu traslladar les mascletades a espais perifèrics de la ciutat. La Glorieta només continuà sent el que havia estat abans durant la nit del 13 d'agost quan, després de l'Albà, les quadrelles de joves hi baixaven amb les bosses plenes de carretilles i la plaça es convertia en el centre d'una batalla campal de trons, fum i ferides.

Durant els anys vuitanta es mantingué a Elx l'enyor de l'antiga Glorieta i hi va haver algunes intervencions que van enriquir aquest espai urbà. Així tenim la recuperació toponímica que es va produir el 1979, quan l'Ajuntament li posà el nom popular amb què la gent del poble l'havia coneguda des de sempre: 'Glorieta'. També, el 1984, es va plantar en un dels parterres una gran auracària que, des d'aleshores, ha fet les funcions d'avat pels dies de Nadal, i encara el 1986 es van plantar perimetralment unes desenes de palmeres. No anà endavant, en canvi, la proposta de situar en la Glorieta la reconstrucció de l'antic temple per a la música, el qual va ser refet en el parc municipal entre els anys 1985 i 1988 (Jaén 1985-1, 1985-2. Mogica 1985. Muñoz 1985-1, 1985-2. Ripoll 1988).

8. ¿UNA GLORIETA PER AL SEGLE XXI?

Conseqüentment amb la història de la formació i transformació d'aquest espai públic i el seu significat urbà, el 1990, per iniciativa de l'alcalde, s'encetà des de l'Ajuntament un projecte de recuperació integral d'allò que la gent d'Elx encara considerava la imatge tradicional de la Glorieta i la desaparició de la qual encara es lamentava entre el veïnat. Amb aquell projecte, però, es pretenia objectivar l'enyor i fer-lo productiu, per a la qual cosa es considerarà convenient, en primer lloc, plantejar un debat davant l'opinió pública sobre la manera de dur endavant la proposta de recuperació d'aquella antiga Glorieta d'Elx, tot basant-se en diversos dibuixos que férem en la nostra condició d'arquitecte municipal.

Malgrat ser conscients que els principals elements de l'antic jardí eren absolutament irrecuperables, com ara els grans arbres centenaris desapareguts i l'ambient de l'Elx d'un quart de segle arrere, vam plantejar quatre possibles intervencions per tal de reconstruir-ne, d'una forma aproximada, si més no, l'antiga imatge.

A les quatre propostes hi havia uns elements invariants que consideràvem necessaris per tal d'aconseguir el nostre objectiu i que eren els següents:

1. Respectar els arbres existents i els elements d'obra

perimetrals de la plaça.

2. Elevar la part central de la plaça, afonada amb la reforma dels anys seixanta.

3. Disposar diversos caminals d'accés al centre en forma d'estrella.

4. Disposar un element o construcció 'central'.

5. Reconstruir en el seu lloc el monument a la Dama d'Elx sufragat per subscripció popular a iniciativa de la Societat Blanco y Negro el 1930.

6. Reconstruir els quioscs de premsa racionalistes projectats per l'arquitecte Pérez i Aracil.

7. Construir bancs de manisses de colors, material del qual haurien de ser també les vores dels parterres.

8. Pavimentar les zones de pas amb lloses de pedra que permetessen una estança i un passeig agradables.

A més d'aquests invariants, vam considerar quatre propostes que afectaven la disposició dels elements més significatius de la Glorieta, ço és la font i el temple de la música, i que es van sotmetre a l'opinió pública.

La primera era la que donaria millor la imatge de l'antiga Glorieta i consistia en traure la font, la qual podria disposar-se en algun tram de l'avinguda de la Llibertat o en el passeig de l'Estació, una vegada s'acabaren les obres del aparcament subterrani. Així es podia disposar per complet l'estrella dels caminals i reconstruir en el centre l'antic temple de la música (una reproducció aproximada del qual, no ho oblidem, s'havia fet al parc municipal uns anys abans). La segona alternativa seria igual que l'anterior, però sense construir un nou temple de la música i tot disposant, en canvi, en el centre de la Glorieta, enmig d'un estany d'aigua, la font que hi havia en un lateral. La tercera proposta combinava les dues anteriors, disposant en el centre de la plaça el temple de la música i la font en un dels laterals de l'estrella de caminals, enmig d'un estany d'aigua. Finalment, la darrera proposta era la de mantenir la font tal i com es trobava, disposant només la meitat nord de l'estrella de caminals i el temple de la música en el centre de la plaça. Es evident que hi havia una cinquena possibilitat consistent en no actuar en la Glorieta i deixar-la com es trobava (Jaén 1990-2).

Durant el mes d'agost del 1990, les diferents propostes per a la reconstrucció de la Glorieta d'Elx es van exposar en la llonja de l'Ajuntament d'Elx, on la gent va poder veure-les i opinar-ne. Quan s'acabà el terme d'un mes, es van comptabilitzar les papeletes, 1.599 en total, i els resultats foren els següents:

Proposta 1: 1.021 vots.

Proposta 2: 93 vots.

Proposta 3: 132 vots.

Proposta 4: 241 vots.

Proposta 5: 97 vots.

A més a més, hi va haver 15 vots nuls o amb diverses aportacions curioses d'algun veí, com ara que l'Ajuntament no es gastàs diners en fum i pòlvora, que instal·làs més vàters públics, que fes un carril bici o que el templest fos més gran per si creixia la banda de música (R.C. 1990-1, 1990-2. J.P. 1990).

I de moment, amb aquestes propostes, s'acaba el tortuós itinerari històric de l'espai central més significatiu de la ciutat d'Elx. Veure'm qué ens aporten els anys que venen.

BIBLIOGRAFIA

-Alonso de Armiño Pérez, Luis; Piñón Pallarés, Juan Luis, 1989, "Le città e l'urbanística in Spagna durante l'ottocento", Storia Urbana, núm. 46, Milà, p. 3-158.

-Anònim, Corte longitudinal de la iglesia que tenía el convento de monjas clarisas en la Corredera, abandonado por estas en Diciembre de 1853, por causa de lo mal parado que quedó por la tempestad de dicho año. Está derribándose en abril de 1890, cap al 1740, planer, s/sig., AHME.

-Anònim, 1927, "La Biblioteca Pública Maciá", Elche, Elx, 24-12-1927, p. s/n.

-Anònim, 1929-1, "'Dama de Elche', instancia al Ayuntamiento", Elche, Elx, 17-2-1929, p. s/n.

-Anònim, 1929-2, "La "Dama de Elche"", Elche, Elx, 10-3-1929, portada.

-Anònim, 1929-3, "La "Biblioteca Maciá"", Elche, Elx, 5-5-1929, portada.

-Anònim, 1930, "Entronización de la Dama de Elche", Amanecer, Elx, 27-4-1930, portada.

-Ariza Muñoz, María del Carmen, 1986, "Los jardines del Buen Retiro", Ciudad y Territorio, núm 70, Madrid, 00-10-1986.

-Arxiu històric Municipal d'Elx (AHME). Expedients administratius. Llibres de capítols i de sessions municipals. Varios. Papeles curiosos.

-Arxiu Municipal d'Elx, secció de plànols (AHMES-SP), projectes de reforma dels anys 1931, 1947 i 1964-1967.

-Benévolo, Leonardo, 1963, Le origini dell'Urbanística Moderna, Roma, Laterza, traducció al castellà de Floreal Mazia, Los orígenes del urbanismo moderno, "Biblioteca Básica de Arquitectura", Madrid, Hermann Blume Ed., 1979, 208 p.

-Bonet, Antonio, 1978, Morfología y Ciudad, "Arquitectura y crítica", Barcelona, Ed. Gustavo Gili, 222 p.

-C.(arrizosa), R.(osa), 1990-1 "El Ayuntamiento ofrece cuatro

propuestas para la nueva remodelación de la Glorieta", Información, Elx, 03-08-1990, p. 4.

-C.(arriosa), R.(osa), 1990-2 "Muchos ilicitanos no están contentos con la imagen actual de la Glorieta", Información, Elx, 04-08-1990, p. 4.

-Calduch, Juan, 1988, De la ciudad amurallada al planteamiento del ensanche: el ciclo de la Academia en Alacant, tesi doctoral, ETSA, Universitat Politècnica, València, exemplar mecanografiat, 3 vols.

-Cort, César, 1932, Murcia, un ejemplo sencillo de trazado urbano, Madrid, Ed. Sucesores de Rivadeneyra, 367 p. + 241 làms f.t.

-Filadelfo, 1931, "De ornato público", El Ilicitano, Elx, 11-12-1931, portada.

-Fuentes, Javier, 1887, Memoria histórico-descriptiva del santuaio de Nuestra Señora de la Asunción de la ciudad de Elche, Lleida, Tipografía Mariana.

-Gozálvez Pérez, Vicente, 1976, La ciudad de Elche. Estudio geográfico, València, Facultat de Filosofia i Lletres, Departament de geografia, 272 p. + 8 làms. f.t.

-Gutiérrez, Manuel, 1923, "Nuestros jardines y paseos", Nueva Illice, Elx, 12-8-1923, p. s/n.

-Ibarra Ruiz, Pedro, 1895, Historia de Elche, Alacant, establiment tipogràfic de Vicente Botella, 329 p., edició facsímil: "Papers d'Elx", Elx, Manuel Pastor ed., 1982, XV + 329 p. + 16 làms. f.t.

-Ibarra Ruiz, Pedro, 1903, "El teatro en Elche", El Pueblo de Elche, Elx, 22-11-1903.

-Ibarra Ruiz, Pedro, 1926, Elche, materiales. Ensayo demostrativo de su antigüedad e importancia histórica, Conca, tallers tipogràfics Ruiz de Lara, VIII + 253 p. + un apèndix titolat Elig, noticias de algunas instituciones y costumbres de la Edad Media, 42 p. + 3 làms. f.t.

-Ibarra Ruiz, Pedro, 1929, "Cierre de la glorieta", La Defensa, Elx, 7-7-1929, p. s/n.

-Ibarra Ruiz, Pedro, 1931, Compendio histórico de los conventos de Elche. Noticia de la fundación de los conventos de la Merced, el de las monjas Clarisas de la Encarnación y el de religiosos Franciscanos Descalzos de San José. Con la publicación de la escritura de permuta de los dos primeros, Alacant, impremta Lucentum, 72 p.

-Jaén i Urban, Gaspar, 1977-1983, Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx, exemplar mecanografiat, Col·legi Oficial d'Arquitectes de la Comunitat Valenciana, Demarcació d'Alacant, 4 vols., 2.014 p.

-Jaén i Urban, Gaspar, 1985-1, "Deu motius pels quals el temple de la música que hi havia a l'antiga Glorieta d'Elx hauria de ser reconstruït en el seu emplaçament original, çò és en la mateixa Glorieta d'Elx", Información, Elx, 8-12-1985, p. 7.

- Jaén i Urban, Gaspar, 1985-2, "El templet, a la Glorieta", La Verdad, Elx, 8-12-1985, p. s/n.
- Jaén i Urban, Gaspar, 1986, "L'urbanisme a la ciutat d'Elx durant els últims cent anys", en López Yepes, José, ed., Cien años de la historia de Elche y de su Caja de Ahorros (1886-1986), Alacant, Caixa d'estalvis d'Alacant i Múrcia, p. 176-207.
- Jaén i Urban, Gaspar, 1989, Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx, vol. 1, Alacant, Col·legi Oficial d'Arquitectes de la Comunitat Valenciana, Demarcació d'Alacant, 405 p.
- Jaén i Urban, Gaspar, 1990-1, Formació de la moderna ciutat d'Elx: 1740-1962, del pont i raval de Santa Teresa al Pla General d'Ordenació Urbana, tesi doctoral, ETSA, Universitat Politècnica, València, exemplar mecanografiat, 3 vols., 2.142 p.
- Jaén i Urban, Gaspar, 1990-2, "Propostes d'intervenció en la Glorieta d'Elx en la celebració del primer centenari de la formació d'aquest espai públic", Elx, Ajuntament, tríptic.
- Madoz, Pascual, 1845-1850, Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en Ultramar, Madrid, edició facsímil dels epígrafs referents al País Valencia a cura de Rafael Aracil i Mario García Bonafé, Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia, Valencia, Diputació Provincial, Intitució Alfons el Magnànim, 1982, vol 1, p. 327-334.
- Mogica Costa, Pascual, 1985, "10 razones en contra", Información, Elx, 10-12-1985, p. 7.
- Muñoz, J., 1985-1, "Proponen que el templete de la música se levante en la Glorieta de nuevo", Información, Elx, 8-12-1985, p. 7.
- Muñoz, J., 1985-2, "Cultura estudiarà la ubicación del templete en la Glorieta", Información, Elx, 10-12-1985, p. 7.
- P.(ascual) J.(avier), 1990, "Los ilicitanos se inclinan por recuperar el antiguo aspecto de la Glorieta", Información, Elx, 01-09-1990, p. 4.
- Periòdic El Ilicitano, Elx, 9-6-1929, portada.
- Periòdic Nueva Illice, 12-8-1923, 31-5-1925, 21-6-1925, 8-11-1925 i 21-3-1926, p. s/n.
- Ramos Folqués, Alejandro, 1970, Historia de Elche, Elx, tallers Lepanto, 2 vols., 647 p.
- Ramos Folqués, Alejandro, 1973, La industria, el comercio y la agricultura en Elche, Elx, tallers Lepanto, 306 p.
- Ramos Folqués, Alejandro, 1980, Palacio de la Señoría. La Calahorra, Elx, Ajuntament, 92 p.
- Revistes Festa d'Elig, Elx, Ajuntament, anys 1961, 1970 i 1978.
- Revista Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme, Barcelona, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, núms. 91-92, 00-09-1972, p. 45.

- Ripoll, Pedro J., 1988, "Veinte años después de la desaparición del original, Elche recupera su historia con el nuevo templo de música", Información, Elx, 8-8-1988, p. 9.
- Sánchez Recio, Glicerio, 1986, La desamortización de Mendizábal en la provincia de Alicante. El clero regular: 1836-1850, Alacant, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 134 p.
- Sanz, Cristóbal, 1621, Recopilación en que se da cuenta de las cosas ancí antiguas como modernas de la inclita villa de Elche, manuscrit, AHME. Edició a cura de Juan Gómez Brufal: Excelencias de la villa de Elche, Elx, llibreria Atenea, 1954, 140 p.
- Torres Serrano, Vicente, 1930, "La Dama de Elche. Monumento Conmemorativo", Amanecer, Elx, 13-4-1930, portada.
- Vives, J(osé)., 1927, "La 'Biblioteca popular Maciá'", Amanecer, Elx, 25-12-1927, portada.

IL·LUSTRACIONS

- Alfons López de Varea, Esriptura de compravenda dels terrenys destinats a convent de clarisses en la Corredora, 27-5-1516, llig. 2, exp. 13, AHME.
- Anònim, Corte longitudinal de la iglesia que tenia el convento de monjas clarisas en la Corredora, cap a 1740, planer, s/sig., AHME.
- Anònim, Claustre del convent de l'Encarnació, devers 1890, col·lecció particular.
- Pere Ibarra, Feria de San Andrés instalada a la plaza del Dr. Campello (solar del convento de Santa Clara), devers 1900, AHME.
- Alcaraz, J., Columna lluminosa anunciadora a la Glorieta, 1929, llig. 78, exp. 53, AHME.
- Anònim, Quiosc de cervesa a la Glorieta, 1929, llig. 67, exp. 131, AHME.
- Anònim, Obres en la Glorieta a començament de segle, reproduïda en Ramos 1970, p. 605.
- Anònim, Vista de la Glorieta i la Corredora, cap a ponent, primer quart del segle XX, col·lecció particular.
- Anònim, El jardí de la Glorieta, primer quart del segle XX, col·lecció particular.
- Anònim, Carrer de llevant de la Glorieta, primer quart del segle XX, col·lecció particular.
- Anònim, Nevada del 26-12-1926, reproduïda en Levante, 25-3-1927.
- Periòdic El Ilicitano, Elx, 9-6-1929, portada.
- Periòdic Amanecer, Elx, 13-4-1930, portada.
- Anònim, Vista de conjunt des del sudest, devers 1955, col·lecció particular.
- Anònim, Vista d'ocell des del nord-oest, devers 1950, col·lecció particular.

- Anònim, Vista d'ocell des del sud, devers 1950, col·lecció particular.
- Anònim, Templet de la Glorieta, devers 1950, col·lecció particular.
- Anònim, Passeig de la Glorieta, devers 1960, col·lecció particular.
- Anònim, La Glorieta i la Corredora, devers 1960, col·lecció particular.
- Anònim, Jardí de la Glorieta amb la Dama d'Elx, devers 1960, col·lecció particular.
- Duran-Lóriga Rodrigáñez, Miguel, Planta i alçats de la font de la Glorieta, 1967, AHME-SP.
- Anònim, La "nova" Glorieta vista cap al nord, devers 1970, col·lecció particular.
- Anònim, La "nova" Glorieta vista cap al sud, devers 1970, col·lecció particular.
- Anònim, Fontana de la Glorieta, devers 1975, col·lecció particular.
- Periòdic Información, Elx, 08-12-1985, p. 7.
- Periòdic Información, Elx, 10-12-1985, p. 7.
- Periòdic Información, Elx, 04-08-1990, p. 4.
- Periòdic Información, Elx, 01-09-1990, p. 4.

GJiU. 00-11-1991

[La Glorieta d'Elx: formació i transformació d'un espai urbà central, «Temes d'Elx», Elx, ed. Ajuntament, 1991, 82 p., D.L. A 1127-1991]

Revisat: 01-06-2004